

Kuka omistaa geenivarat?

Maa- ja metsä- ja kalatalouden geenivarojen ylläpidon tärkein peruste on varautuminen maa- metsä- ja kalatalousympäristössämme tapahtuviin muutoksiin kasvin- ja eläinjalostuksen avulla. Tällä hetkellä toimintaympäristössämme käynnissä olevat muutokset, erityisesti ilmastonmuutos ja biotalouden nousu, edellyttävät maa-, metsä- ja kalatalouden nopeaa sopeuttamista uusiin olosuhteisiin. Geenivarojen kestävä käytön lisääminen edellyttää, että geenivarojen saatavuus on turvattu.

Geenivarojen saatavuutta säädellään pääasiassa kahdella kansainvälisellä sopimuksella, Luonnon monimuotoisuussopimuksen alaisella Nagoyan pöytäkirjalla (2010) ja FAO:n alaisella Kasvigeenivarasopimuksella (2004). Suomi on molempien sopimusten osapuoli.

Nagoyan pöytäkirjan lähtökohtana on Luonnon monimuotoisuussopimuksen periaate, jonka mukaan geenivarat ovat jokaisen maan suvereenissa omistuksessa ja maa voi itsenäisesti säädellä omien geenivarojensa saatavuutta. Nagoyan pöytäkirjan kansallisessa toimeenpanossa Suomi on päättänyt olla sääntelemättä Nagoyan pöytäkirjan alaisuuteen kuuluvien kansallisten geenivarojensa saatavuutta ts. geenivarojen saatavuus ei edellytä valtion ennakkolupaa.

Kasvigeenivarasopimuksen peruseriaatteena on, että viljelykasvien geenivarat ovat ihmiskunnan yhteistä omaisuutta, koska ne ovat ihmisen ruokaturvan perusta. Tästä syystä sopimuksessa määritettyjen julkisessa hallinnassa olevien viljelykasvien geenivarojen tulee olla vapaasti saatavilla kasvinjalostuksen tarpeisiin. Geenivarojen vaihdossa käytetään kasvigeenivarasopimuksen alaista standardoitua materiaalin siirtosopimusta.

Yllä mainittujen sopimusten voimaan astuminen ja tietoisuus geenivarojen potentiaalisesta taloudellisesta arvosta ovat nostaneet keskusteluun myös kysymyksen geenivarojen omistusoikeudesta sekä Suomessa että muissa Pohjoismaissa.

Suomessa ei ole määritetty kansallisten geenivarojen omistusoikeutta. Tästä johtuen Nagoyan pöytäkirjan alaisten geenivarojen luovuttajien ja vastaanottajien oi-

keudet luovutuksen kohteina oleviin geenivarioihin eivät ole selkeät. Tämä koskee sekä yksityisen että julkisen sektorin toimijoita mukaan lukien Luonnonvarakeskusta (Luke) sekä geenivarojen vastaanottajana että luovuttajana. Tämä voi vähentää toimijoiden kiinnostusta kansallisten geenivarojen käyttöön. Epäselvällä tilanteella voi olla haitallisia vaikutuksia myös uudistettavana olevan kansallisen geenivaraohjelman toimeenpanoon.

Geenivarojen luovuttajien ja vastaanottajien oikeusturvan varmistamiseksi yhteispohjoismaisessa geenivarojen saatavuutta koskevassa Kalmarin deklaratiiossa (2003) kaikkia Pohjoismaita kehoitetaan määrittämään kansallisten geenivarojensa omistusoikeudet. Tämä katsotaan tärkeäksi kaikilla geenivarasektoreilla. Pohjoismaista Norja on ensimmäisenä maana määrittänyt kansallisten geenivarojensa omistusoikeuden luonnon monimuotoisuutta koskevassa laissaan (2009).

Geenivarojen saatavuutta koskevien menettelyjen läpinäkyvyyden, ennustettavuuden ja toimijoiden oikeusturvan kannalta geenivarojen omistusoikeuden määrittämistä on tarpeellista harkita myös Suomessa. Eri geenivarasektoreiden välisten biologisten erojen ja eri sektoreille vakiintuneiden geenivarojen vaihtokäytäntöjen vuoksi geenivarojen omistusoikeuskysymys tulee ratkaista sektorikohtaisesti.

Tuula Pehu

Geenivaraneuvottelukunnan puheenjohtaja
maa- ja metsätalousministeriö

